

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:73

Piekkola H. ja O.-P. Ruuskanen

Työtä eri elämänvaiheissa ja ajankäyttö

Äidit ja ikääntyvät

Tiivistelmä

Piekkola H. ja O.-P. Ruuskanen. Työtä eri elämänvaiheissa ja ajankäyttö – Äidit ja ikään-tyvät. Helsinki. 2006. 96 s. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä ISSN 1236-2115; 2007:73). ISBN 952-00-2226-0 (nid.), ISBN 952-00-2227-9 (PDF)

Tutkimus tarkastelee ajankäyttöä ja työmarkkinoille osallistumista yli elinkaaren Suomessa ja neljässä muussa Euroopan maassa. Suomea koskevassa osassa on käytetty Tilastokeskuksen 1999/2000 ajankäyttöaineistoa. Tutkimuksessa on myös seurattu yksilöiden työmarkkina-asemaa vuosina 2001–2004. Erityisesti tarkastellaan äitien sijoittumista takaisin työmarkkinoille ja ikääntyvien työntekijöiden poistumista eläkkeelle. Ajankäyttöä yli elinkaaren seurataan perinteisesti siirryttäessä yhden hengen kotitaloudesta oman perheen perustamiseen ja kotitalouteen, jossa lapset ovat varttuneet ja läheneet pesästä.

Tutkimuksen perusteella elämäntyyli on samankaltaistumassa eri Euroopan maissa. Miehet tekevät Euroopan Unionin maissa kotityötä enemmän kuin ennen, kun taas naisilla tämän kodin piirissä tehdyn ei palkatun työn määrä ei ole noussut viime vuosikymmeninä. Naiset tekevät 9 tuntia enemmän viikossa kotityötä. Naisten työtuntien kasvu vähentää vastaavasti kotityötä niin, että kokonaistyöaika (ansiotyö+kotityö) on 55–66 tunnin välissä. Naisten kokonaistyöaika on merkittävästi suurempi etenkin nuorena elinkaaren alussa. Myöhemmällä iällä erot kokonaistyöajassa ovat 2–3 tuntia puolisoitten elinvaiheittaisessa tarkastelussa. Erot selittyvät sillä, että naisilla on enemmän lähellä vapaa-ajan toimintoja olevia kotitöitä.

Alle kolmevuotiaista lapsista kodin ulkopuolisessa hoidossa on vain 25 prosenttia, kun Ruotsissa näin on puolelle ja Tanskassa kahdelle kolmasosalle lapsista. Ajankäytön muutoksiin ja pysymisessä pitkään poissa työelämästä yhtenä syynä on kodinhoitojärjestelmä, jossa äideille maksetaan kodinhoitotukea heidän pysyessään poissa työelämästä kun lapsi on alle kolme vuotta. Pitkä poissaolo työelämästä myös vaikeuttaa pitkän päälle mahdollisuutta löytää koulutusta vastaavaa työtä ja näin on etenkin hankittaessa useampia lapsia. Koulutettujen on helpompi palata työelämään heti äitiysloman jälkeen, mutta ei enää välttämättä kodinhoitotukiperiodin jälkeen.

Euroopassa pienten lasten perheiden vanhemmilla on vain noin viisi tuntia vähemmän vapaa-aikaa viikossa kuin muilla perheillä. Suomessa varsinkin äideillä on vähän vapaa-aikaa, vaikka siihen sisältyy myös paljon aktiivista vapaa-aikaa kuten liikuntaa. Perhepolitiikan tulisi kannustaa myös isää hoitamaan lapsia kotona. Tämä antaisi äideille enemmän vapaa-aikaa ja vähentäisi isien tuplataakkaa. Hieman yllättäen pienten lasten perheiden isillä tuplataakka on suurempi kuin äideillä monissa maissa kuten Ruotsissa, Isossa-Britanniassa ja Saksassa.

Ansiotyöstä vapaalla ajankäytöllä on merkitystä eläkepäätökselle. Ajankäytössä etenkin kotityöllä on merkitystä. Kasvanut kotityö eläkkeellä nostaa eläkkeelle siirtymisen korvausasteen 120 prosenttiin uudessa eläkejärjestelmässä (korvausaste on eläketulo ja kotityön arvo jaettuna palkkatuloilla ja kotityön arvolla ennen eläkkeelle siirtymistä). Toisin sanoen eläkkeellä kokonaistulot ovat 120 prosenttia suuremmat kuin työelämässä, kun kotityötä arvotetaan kunnallisen kodinhoitoavun kustannuksin. Kotityöhön sisältyy lisäksi aktiiviseen vapaa-ajan piirteitä tai se vain korvaa tyhjötä siitä, kun töissä ei

enää käydä. Miehet voivat rinnastaa eläkeaikaisen kotityön aktiiviseen vapaa-aikaan ja kotityön määrä kasvaa suhteellisesti enemmän eläkkeelle siirryttäessä. Nämä tekijät selittävät sitä miksi kotityöllä on yllättäen merkitystä etenkin miesten eläkepäätöksessä.

Aikapulaa kokevien työaika on todella pitkä. Työssään aikapulaa kokevat 55–64-vuotiaat miehet tekevät 11 tuntia ja naiset 6 tuntia pidempää työviikkoa kuin muut. Lisäksi aikapula on lisääntynyt 1990-luvun lopulla 1980-lukuun verrattuna. Kiireisten työviikot ovat pitkiä, mutta tämä ei lisää eläkesuuntautuneisuutta.

Varhaiseläkeläisten ajankäyttö on varsin samanlaista terveydentilasta riippumatta. Tästä voi päätellä, että myös työkyvyttömyyseläkkeellä olevat ovat voineet panostaa omaan terveyteensä ja saavuttaa elämän laadun tason, joka on lähellä muita. Työssä olevilla erot ajankäytössä huonon ja hyvän terveyden omaavien välillä ovat suuremmat. Liikunnan onkin oltava osa elämäntapaa yli kaikkien elämänvaiheiden.

Asiasanat: ajankäyttö yli elinkaaren, vapaa-ajan käyttö, kotityö, pienten lasten perheet ja työelämä, ikääntyvien työntekijöiden työmarkinoilta poistuminen

Sammandrag

Piekkola H. ja O.-P. Ruuskanen. Arbetet över livscykeln och tidsanvändning – Mödrar och åldrande arbetare. Helsingfors. 2006. 96 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter ISSN 1236-2115; 2007:73)
ISBN 952-00-2226-0 (inh.), ISBN 952-00-2227-9 (PDF)

I undersökningen granskas tidsanvändningen och deltagandet i arbetsmarknaden över livscykeln i Finland och i fyra andra europeiska länder. I den del som berör Finland har Statistikcentralens tidsanvändningsmaterial från 1999/2000 använts. I undersökningen har även individernas ställning på arbetsmarknaden under åren 2001–2004 följts upp. Särskilt granskas mödrarnas placering tillbaka på arbetsmarknaden och åldersstigna arbetstagares avgång med pension. Tidsanvändningen över livscykeln uppföljs traditionellt då man övergår från en persons hushåll till att bilda egen familj och till ett hushåll, där barnen är fullvuxna och utflugna ur boet.

På basen av undersökningen håller livsstilarna på att bli likadana i de olika europeiska länderna. Männerna utför mer hemarbete i EU-länderna än tidigare, då däremot mängden hemarbete hos kvinnor inte har ökat under de senaste årtiondena. Kvinnorna utför 9 timmar mer hemarbete per vecka. Ökningen i kvinnornas arbetstimmar minskar i motsvarande grad hemarbetet så att den totala arbetstiden (förvärvsarbete + hemarbete) ligger mellan 55–66 timmar. Kvinnornas totala arbetstid är betydligt större speciellt som ung i början av livscykeln. Vid en granskning av makarna i olika livsskederna framgår att vid högre ålder är skillnaderna i den totala arbetstiden 2-3 timmar. Skillnaderna kan förklaras med det, att kvinnorna har mer hemarbete som liknar fritidsaktiviteter.

Endast 25 procent av barnen under tre år vårdas utanför hemmet, då detta gäller hälften av barnen i Sverige och två tredjedelar av barnen i Danmark. En orsak till förändringar i tidsanvändningen och den långa frånvaron från arbetslivet är systemet med hemvårdsstöd, där man åt mödrarna betalar hemvårdsstöd då de stannar utanför arbetslivet när barnet är under tre år. En lång frånvaro från arbetslivet försvårar även i längden möjligheten att hitta arbete som motsvarar skolningen och så här är det i synnerhet då man skaffar fler barn. Även för utbildade är det lättare att återvända till arbetslivet genast efter moderskapsledigheten, men nödvändigtvis inte längre efter perioden med hemvårdsstöd.

I Europa har föräldrar i familjer med små barn bara ungefär fem timmar mindre fritid per vecka än i övriga familjer. I Finland har i synnerhet mödrarna lite fritid, fastän i den ingår även mycket aktiv fritid såsom motion. Familjepolitiken borde sporra även pappan att sköta barnet hemma. Detta skulle ge mer fritid åt mödrarna och skulle minska pappornas dubbelbörda. Lite oväntat har papporna i familjer med små barn större dubbelbörda än mammorna i många länder såsom Sverige, Storbritannien och Tyskland.

Tidsanvändningen då man är ledig från förvärvsarbetet har betydelse för pensionsbeslutet. Då det gäller tidsanvändningen är i synnerhet hemarbetet av betydelse. Det ökade hemarbetet som pensionerad höjer ersättningsgraden för pensioneringen till 120 procent i det nya pensionssystemet (ersättningsgraden är pensionsinkomsten och värdet på hemarbetet dividerat med löneinkomsterna och värdet på hemarbetet före pensioneringen). Med andra ord är de totala inkomsterna som pensionerad 120 % större än i arbetslivet, då hemarbetet värderas till kostnaderna av den kommunala hemvårdshjälpen. Hemarbetet innehåller dessutom drag av aktiv fritid eller det bara ersätter tomrummet som uppstår, då man inte längre är på jobb. Männerna kan jämställa hemarbetet under

pensionärstiden med en aktiv fritid och mängden hemarbete ökar relativt sett mer då man går i pension. Dessa faktorer förklarar varför hemarbetet överraskande inverkar på speciellt männens pensionsbeslut.

De som upplever att de lider av tidsbrist har en verkligt lång arbetstid. Män i 55–64-års ålder som upplever tidsbrist i sitt arbete har en 11 timmar och kvinnorna 6 timmar längre arbetsvecka än andra. Dessutom har tidsbristen ökat i slutet av 1990-talet jämfört med 1980-talet. De som har bråttom har långa arbetsveckor, men detta ökar inte pensionsbenägenheten.

Förtidspensionärernas tidsanvändning är rätt likadan oberoende av hälsotillståndet. Av detta kan man dra slutsatsen, att även de som pensionerats på grund av arbetsförmögenhet har kunnat satsa på sin egen hälsa och uppnå en nivå på livskvaliteten, som är nära nivån hos andra. Bland de arbetande är skillnaderna i tidsanvändningen större mellan dem som har en dålig och god hälsa. Motion bör vara en del av levnadssättet i alla livsskeden.

Nyckelord: tidsanvändning över livscykel, tidsanvändning på fritiden, hemarbete, småbarnsfamiljer och arbetslivet, utträde från arbetsmarknaden för åldrande arbetare

Abstract

Piekkola H. and Ruuskanen O-P. *Work and Time Use Across Life Cycle – Mothers and Ageing Workers*. Helsinki 2006. 96 pp. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, Finland ISSN 1236-2115; 2006:73)
ISBN 952-00-2226-0 (paperback), ISBN 952-00-2227-9 (PDF)

This study looks at time use and the attachment to labour market across the life cycle in Finland and in four different European countries. In the case of Finland the data used in this study is from Statistics Finland's Time Use Survey 1999/2000. In addition, information about the labour market status of the participants in the Time Use Survey has been collected covering the years 2001–2004. The study focuses especially on two special life phases: mother's return to employment from the maternal leave and the exit from the employment by older people.

According to the study, time use has become more similar in the same life-stages in different European countries. Although men participate more in the housework, women do as much this non-paid work in home area as before. Women do nine hours more housework than men. In individual cases the increase in market work hours decreases housework so as to keep the total work hours (including both market and housework) around 55–66 hours per week. The difference in the total work load is highest in the case of young women. When couples age, the difference decreases to 2–3 hours per week. This difference can be partly explained by the fact that women have housework activities that closely resemble leisure.

In Finland only 25 percent of the children under three were in outside care, while this figure for Sweden was close to 50 percent and for Denmark 70 percent. One reason for the long periods of absence from the work life in Finland is the unique child home care system, where mothers are compensated for being home with their children until they are three. Long periods without employment make it more difficult to find employment, and this effect is multiplied when a mother has many children. The loss of human capital can be especially detrimental for women with higher qualifications.

In Europe adults in households with small children have only about five hours less leisure than other households. Finnish women have least time for leisure although the leisure has more active components, such as sports. Public policy should continue to encourage also fathers to stay home. This would free the time use of women and also elude fathers' double burden when children are young. It is seldom noticed that fathers of small children in Sweden, Great Britain and Germany do more combined housework and market work than women.

Time use during leisure has an impact on the decision to retire from the labour force. Especially the amount and composition of housework has an effect. If the time used for housework is calculated at the municipal home helpers' hourly wage rate, the increase in housework after retirement effectively increases the net replacement rate for retirement to over 120 percent. (In this calculation the net replacement rate is defined as pension income plus the value of time used in housework when retired divided by the labour income and the value of time used in housework when employed.). It should be kept in mind that housework sometimes also contains elements of active leisure or in some cases is just a way to fill the void inside. Especially in the case of men it seems that those housework activities that resemble most active leisure increase when retired. This is one of the reasons why housework has an effect on the retirement decision.

Those people that claim they are experiencing time-pressure work really long. For example those 55–64 year-old males that were under time-pressure worked 11 hours and women 6 hours over the average. Feelings of time-pressure have increased during the 1990's. Interestingly the time-pressure does not have an impact on the decision to retire.

There is no difference in the average health status between those that have retired prematurely and those that are still in work life. This is interesting as it implies that even those on disability pensions have been able to achieve a quality of health close to the average in the whole population. Indeed, the health differences are largest among people that are still in the labour force.

Keywords: Time use research over lifecycle, leisure time use, home work, families with small children and labour market, withdrawal from work of ageing workers

Esipuhe

Euroopan unioni on asettanut keskeisiksi tavoitteikseen korkean työllisyyden, ripeän tuotavuuden kasvun ja syntyvyyden kohottamisen. Asetettujen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää työn- ja perhe-elämän tasapainoa. Hyvin organisoidut perheen perustehtävät sallivat kaikille perheenjäsenille mahdollisuuden harrastaa terveyttä edistäviä aktiviteetteja, kouluttautua ja ylläpitää sosiaalisia verkostojaan. Näillä on suora yhteys työkykyä selittäviin muuttujiin kuten terveys ja ammattitaito sekä jaksaminen ja stressin sietokyky. Sekä elinkeinoelämän että sosiaalisesti kestävä kehityksen näkökulmasta henkilön ajankäyttö työhön, arjen askareisiin ja virkistäytymiseen tulee olla tasapainossa. Tasapaino vaihtelee ihmisen elinkaaren aikana.

ETLAn tutkimus ”Työtä eri elämäntilanteissa ja ajankäyttö – Äidit ja ikääntyvät” tarkastelee sukupuolten mukaan ajankäyttöä yli elinkaaren ja työmarkkinoille osallistumista. Tutkimuksen yhtenä keskeisenä tulemana on, että naiset tekevät 9 tuntia enemmän kotityötä kuin miehet ja naisten kokonaistyöaika on suuri ja suurimmillaan lasten ollessa pieniä. Naisten suurena haasteena on äitiys ja työelämän vaateet. Naisten on luonnollisesti helpompi palata työelämään heti vanhempainvapaan jälkeen. Varsinkin Suomessa äideillä on vähän vapaa aikaa. Osa-aikatyö ei ole tyypillistä Suomen työmarkkinoille. Hieman yllättäen pienten lasten perheiden isillä tuplataakka on suurempi kuin äideillä monissa maissa kuten Ruotsissa, Iso-Britanniassa ja Saksassa.

Politiikkasuosituksena on yhtäältä tasapainottaa yli elinkaaren olevaa työtaakkaa silloin kun nuorilla perheillä on kaikkein kiireisintä ja toisaalta tasapainottaa työtaakkaa miesten ja naisten välillä niin työelämässä kuin kotonakin. Ei pidä odottaa eläkeikään asti, jolloin työtaakat käytännöllisesti tasaantuvat sukupuolten välillä.

Hanke on osana sosiaali- ja terveysministeriön Veto-ohjelmaa. Työn edetessä hankkeen tuloksia on julkaistu Suomen Puheenjohtajakauden 2006 työ-, sosiaali- ja terveysministeriön epävirallisessa kokouksessa heinäkuussa ja tasa-arvoasiantuntijoiden kokouksessa loka-kuussa.

Hankkeen johtoryhmään kuuluivat tutkimusjohtaja Rita Asplund ETLAsta, apulaisosastopäällikkö Rolf Myhrman, erikoistutkija Kari Gröhn, erikoistutkija Veli Laine, finanssineuvos Marja-Liisa Parjanne, lääkintöneuvos Heikki Savolainen ja erikoistutkija Riitta Säntti sosiaali- ja terveysministeriöstä ja erikoistutkija Hannu Pääkkönen Tilastokeskuksesta.

Selvityksen ovat tehneet tutkimuspäällikkö Hannu Piekkola ja tutkija Olli-Pekka Ruuskanen ETLAsta.

Rolf Myhrman
Apulaisosastopäällikkö, finanssineuvos

Kirjoittajien esipuhe

Suomalainen ajankäyttöaineisto mahdollistaa ihmisten valintojen tarkastelemisen yli elämänuran. Miten pienten lasten vanhemmat käyttävät aikaansa ja miten ajankäyttö heijastuu paluuseen työelämään, kun lapsi vartuu? Miten työntekijöiden ikääntyminen näkyy työajoissa, kotityössä ja vapaa-ajan harrastuksissa. Voidaan väittää, että vapaa-ajan kysyntä kasvaa iän myötä. On tärkeää tietää, miten houkutukset eläkkeelle liittyvät ajankäytön muutoksiin.

Ajankäyttöaineistot ovat meille tuttuja ennestään useissa ETLAn aikaisemmissa tutkimuksissa, esim. Olli-Pekka Ruuskasen väitöskirja ”An Econometric analysis of time use in Finnish households” vuodelta 2004 ja Pasi Huovisen ja Hannu Piekkola tutkimus ”Time is right? Early retirement and use of time by older Finns” vuodelta 2002. Meille on käynyt selväksi se, että työssäkäynti nivoutuu läheisesti työn ulkopuoliseen ajankäyttöön kuten esimerkiksi kotityöhön. Ajankäyttö on hämmästyttävän samanlaista eri Euroopan maissa kuten tästä tutkimuksesta selviää. Täten suomalaisella aineistolla saadusta tuloksista voidaan saada ideoita perhe- ja eläkepolitiikkaan koko Euroopassa. Tätä tarkoitusta varten olennainen osa tutkimusta on myös kaksi Etlan keskustelualoitetta, jotka koskevat äitien paluuta työelämään ja ikääntyneiden poistumista työmarkkinoilta. Toivomme, että tämä tutkimus ja englanninkieliset julkaisut yhdessä herättävät kiinnostusta.

Kiitämme hankkeen johtoryhmää asiantuntevista neuvoista. Erityisesti kiitämme Rita Asplundia tutkimuksen perusteellisesta kommentoinnista ja korjausehdotuksista ja Hannu Pääkköstä ja Riitta Säänttiä huomioista ajankäytön arvioimisesta ja äitien paluusta työelämään. Tilastokeskus on esimerkillisesti antanut meille mahdollisuuden tarkastella ajankäytön vaikutusta työmarkkina-asemaan myöhempinä vuosina Tilastokeskuksen tutkimuslaboratoriossa, josta kiitämme suuresti. Suurin kiitos kuuluu Sosiaali- ja terveysministeriölle, joka on julkaissut tutkimuksen sekä hankkeen primus motorille, Rolf Myhrmanille. On ollut ilo saada työskennellä asiantuntevassa ohjauksessa.

Hannu Piekkola
Dosentti, tutkimuspäällikkö

Olli-Pekka Ruuskanen
Kauppatieteen tohtori, tutkija

